

Fundamentele ontwikkelingen in de rechtspleging

De Commissie fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht heeft haar nek uitgestoken en een fundamenteel andere aanpak bepleit – en nu vinden critici dat er eigenlijk helemaal niet zoveel mis is met de bestaande burgerlijke rechtsvordering. Dit is een onjuiste gevolgtrekking, want met de doorlooptijden is het helemaal niet florissant gesteld. En ook op andere terreinen zou het jammer zijn als het civiele procesrecht te vroeg genezen werd verklaard.

Ivo Giesen is hoogleraar privaatrecht (burgerlijk recht en burgerlijk procesrecht) aan het Molengraaff Instituut, Universiteit Utrecht, rechter-plaatsvervanger bij de Rechtbank 's-Hertogenbosch en medewerker van dit blad.*

I Inleiding

1.1 Kleine schets van een periode

De ontwikkelingen op het terrein van de rechtspleging werden in de afgelopen jaren¹ gedomineerd door de herbezinning op de fundamenten van onze civiele rechtspleging. Het jaar 2003 stond immers in het teken van het Interimrapport 'Een nieuwe balans', en de reacties daarop sijpelden makkelijk tot in 2004 door (§ 2). Datzelfde 2004 was verder een jaar dat gekenmerkt werd door een stroom van beleidsstukken en verwante bijdragen met betrekking tot de fundamenten van ons geschiloplossingssysteem. Karakteristiek aan die beleidsstukken was de ruime aandacht voor de meer sociaal-wetenschappelijke, (rechts)sociologische kant van de zaak. In deze bijdrage zullen deze beleidsstukken besproken worden onder de noemer van het beginsel van de toegang tot de rechter (§ 3). In § 4 wordt tot slot in iets breder verband teruggekeken en kort vooruit geblikt.

1.2 Rechtspraak, wetgeving en doctrine

Gezien het voorgaande zullen de ontwikkelingen in rechtspraak, wetgeving en doctrine, als altijd rijk in aantal, hier niet centraal (kunnen) staan. De ook in die ontwikkelingen geïnteresseerde lezer verwijst ik

graag naar de overzichten in de *Ars Aequi Katernen*,² de kroniek over het burgerlijk procesrecht in het *Advocatenblad*³ en de diverse kronieken in *TCR*. Voor (geannoteerde) rechtspraak, uit alle geledingen van de rechterlijke piramide, weet de processualist inmiddels, naast de *NJ*, ook de *JBPr* te vinden.

Uit de bulk aan nieuw verschenen rechtspraak noem ik hier slechts, en dus onvolledig, een aantal arresten van de Hoge Raad uit 2004. Zo waren er arresten inzake de medewerking aan een deskundigenonderzoek en het inzage- en blokkeringsrecht van een patiënt; de mogelijkheid van herstel via de wisselbepaling van art. 69 Rv, ook bij verzet tegen een verlof tot tenuitvoerlegging van een EEX-vonnis; het (afwijzen van) beslag op kredietruimte; de (on)mogelijkheid van cassatieberoep tegen een tussenarrest, ook als daarmee de redelijke termijn in het geding komt, uiteraard gezien in het licht van de onmogelijkheid om tegen een deelvonnis tussentijds in beroep te gaan en de mogelijkheid om de rechter te vragen zulks alsnog toe te staan; het herstel van een eerder arrest als de tekst van het oude arrest afwijkt van de tekst die in raadkamer vastgesteld werd; en de eisen die aan een voldoende specifiek bewijsaanbod in hoger beroep gesteld mogen worden, zeker als in eerste aanleg al getuigen zijn gehoord.⁴ Ook vermeldens-

1. Deze bijdrage bestrijkt de bijna twee jaar die zijn verstreken (maart 2003 tot en met 15 januari 2005) sinds de laatste rechtsplegingskroniek (Hammerstein/Schaafsma-Beverluis, *NJB* 2003, p. 501 e.v.).

2. Zie laatstelijk Flach, *AA Katern* 93, p. 5106 e.v.

3. Zie Heemskerck, Tjong Tjin Tai en Wisman, *Abv.bl.* 2004, p. 160 e.v., en p. 210 e.v.

4. Zie resp. HR 26 maart 2004, *RvdW* 2004, 54 (B./Levob); HR 7 mei 2004, *NJ* 2004, 362 (Ottens/Sparkasse Bonn); HR 29 oktober 2004,

RvdW 2004, 123 (Van den Bergh/Van der Walle); HR 9 juli 2004, *RvdW* 2004, 97 (Woudsend/Roozer), in het licht van HR 23 januari 2004 *RvdW* 2004, 20 (Ponteecken/Stratex), en het vervolg in HR 26 maart 2004, *NJ* 2004, 655 (Van Cootwijk/Baarda) en HR 17 december

2004, *RvdW* 2005, 8 (Bosta/Van de Lande); HR 13 februari 2004, *NJ* 2004, 459 m.nt. JBMV (ABN AMRO/Zanders q.q.); HR 9 juli 2004, *RvdW* 2004, 94 (OZ Export Planten/Roozen Holland).

* Met dank aan Lieke Coenraad en Jan Vranken voor hun commentaar op een eerdere versie.

Een uitgebreidere versie van deze kroniek is opgenomen op www.njb.nl.

waard is het recente arrest inzake de mislukte poging de volledige proceskosten, in plaats van een forfaitair deel, te verhalen op de Staat via een onrechtmatige daadsactie, een poging die mede geïnspireerd werd door Europese invloeden.⁵

Uit de wetgevingskoker vermeld ik hier al de Veegwet rechterlijke organisatie⁶ en de Veegwet Nieuw BPR waarbij onderdelen uit Rv alsnog aangepast worden aan het nieuwe procesrecht. Het betreft met name technische wijzigingen.⁷

Opnieuw zonder volledig te kunnen zijn, noem ik hier verder nog de proefschriften van Embregts, Broekveldt, De Meijer, Bosse, Van der Wiel, Chin-A-Fat, Kuijer, Fung Fen Chung, Geerts en Fernhout,⁸ de bundel voor Haak⁹ en de (hand- en studie)boeken van Asser, Ernes, Hammerstein, Hidma/Rutgers, Van Mierlo/Van Dam-Lely, Smith, Sniijders, Stein/Rueb en Wieten.¹⁰

2. Verder Balanceren richting een Eindrapport

2.1 Het Interimrapport

Het lijkt alweer veel langer geleden maar eind mei 2003 verscheen het eerste product van de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht (hierna: de Commissie), het Interimrapport 'Een nieuwe balans' van Asser, Groen, Vranken en Tzankova.¹¹ Het Interimrapport is wijd verspreid en uitvoering besproken bij diverse beroepsorganisaties, verenigingen en in diverse tijdschriften. Een zoveelste nieuwe samenvatting lijkt hier dan ook niet nodig te zijn, te meer omdat de eigen weergave in het rapport door middel van 21 hoofdlijnen duidelijk genoeg is.¹² Ik volsta dan ook met vermelding van het kernvoorstel uit het Interimrapport om – kort gezegd – in de verhouding tussen rechter en partijen uit te gaan van een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het proces, inclusief een algemene plicht tot medewerking aan het bereiken van het doel van het proces en sanctionering van die plicht. In het verlengde daarvan wordt dan voorgesteld om de rechter meer bevoegdheden te geven, om deze

meer 'case manager' te maken. Denken in termen van partij-autonomie en lijdelijkheid wordt dan verder teruggedrongen.¹³ Dit is wezenlijk. Indien de rechter nog meer kan sturen, kan men veel beter bewerkstelligen dat de kaarten eerder op tafel komen.¹⁴

2.2 Terughoudende reacties¹⁵

De reacties op het Interimrapport druppelden aanvankelijk langzaam binnen. Er leek minder animo aanwezig om de aangereikte handschoen op te pakken dan verwacht kon worden (een gepland congres werd afgeblazen; een oproep in TCR om commentaren uit te lokken, bleef in eerste instantie vrijwel zonder gevolg), maar uiteindelijk is dat beeld bijgedraaid.¹⁶

De Nederlandse Vereniging voor Procesrecht besprak het rapport overigens wel direct, in juni 2003. De drie (zeer) kritische inleidingen en een verslag van de dag, inclusief interventies, zijn afgedrukt in TCR.¹⁷ Strekking van de reacties was – te kort samengevat – dat de lijdelijkheid van de rechter vooral niet te zeer zou moeten worden teruggedrongen: de rechter mag niet te actief worden, en bijvoorbeeld niet zelfstandig feiten aanvullen, en ook overigens wordt in het rapport teveel ruimte toebedeeld aan de autoritaire rechter.¹⁸

Verder verscheen in het najaar van 2003 een 'special' in dit blad, met een hoofdartikel vol lof én kritisch commentaar van Sniijders, en met korte bijdragen van Barendrecht, Brennkinkmeijer, Van Delden, Ekelmans, Giesen, Hammerstein, Huls, Klemann, Ruijs en Von Schmidt auf Altenstadt.¹⁹ Sniijders meent dat het perspectief van de justitiabele niet voldoende is meegewogen in het rapport. Verder bestrijdt ook hij de keuze van de 'herbezimmers' op het vlak van de (verdere inperking van de) partij-autonomie. Dat zou een stap te ver gaan, want die partij-autonomie is een leidend beginsel van, en inherent aan, het procesrecht.²⁰ Ook anderen achten een (al te) actieve rechter onwenselijk.²¹ Of zo'n actieve(re) rechter eigenlijk wel tegen te houden is, is in het licht van de (best stevige) eisen die het EHRM hier stelt, mijns inziens overigens nog maar de vraag.²² Vervolgens werd in april 2004 te Den Haag een con-

5. HR 17 december 2004, RvdW 2005, 2 (X./Staat). Zie bijvoorbeeld ook nog HR 24 september 2004, RvdW 2004, 109 (Dryade/Staat).
6. Wet van 13 mei 2004, in werking getreden op 1 juli 2004, zie Stb. 2004, 215 en 274.
7. Kamerstukken II 2002/03, 28 863, en daarover Flach, AA Katem 88 (2003), p. 4774.
8. M.C.D. Embregts, *Uitsluitel over bewijsuitsluiting*, diss. UvT 2003; L.P. Broekveldt, *Derdenbeslag*, Deventer: Kluwer 2003; M.E. de Meijer, *Het openbaar ministerie in civiele zaken*, Deventer: Kluwer 2003; C. Bosse, *Bewijslastverdeling in het Nederlandse en Belgische arbeidsrecht*, diss. UvT 2003; B.T.M. van der Wiel, *De rechtsverhouding tussen procespartijen*, diss. Leiden 2004; B.E.S.-L. Chin-A-Fat, *Scheiden: ter(rechter) zonder rechter?*, Sdu: Den Haag, 2004; M. Kuijer, *The blindfold of Lady Justice*, diss. Leiden 2004; C.S.K. Fung Fen Chung, *Bewijsmiddelen in het arbitraal geding*, Sdu: Den Haag 2004; P.G.F.A. Geerts, *Enkele formele aspecten van het enquêterecht*, diss. RuG 2004; F.J. Fernhout, *Het verschoningsrecht van getuigen in civiele zaken*, diss. UM 2004.
9. G.J. M. Corstens (e.a.) (red.), *Europeanisering van het Nederlands recht: opstellen aangeboden aan mr. W.E. Haak*, Deventer: Kluwer 2004. Zie ook de afscheidsrede van Haak, NJB 2004, p. 881 e.v., en het interview met Haak door Van der Horst/Wesseling-van Gent, *Trema* 2004, p. 137 e.v.

10. W.D.H. Asser, *Civiele cassatie*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2003, en idem, *Bewijslastverdeling*, Deventer: Kluwer 2004; A.L.H. Ernes, *Burgerlijk procesrecht geschetst*, 4e druk, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2003; H.E. Ras/A. Hammerstein, *De grenzen van de rechtsstrijd in hoger beroep in burgerlijke zaken*, 3e druk, Deventer: Kluwer 2004; T.R. Hidma & G.R. Rutgers, *Bewijs*, 8e druk, Deventer: Kluwer 2004; A.I.M. van Mierlo & J.H. van Dam-Lely, *Procederen bij dagvoording in eerste aanleg*, Deventer: Kluwer 2003; C.E. Smith, *Ambtshalve aanvullen van rechtsgronden*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2004; H.J. Sniijders, *Civiel appel*, 3e druk, Deventer: Kluwer 2003, en idem, *Nederlands arbitragerecht*, Deventer: Kluwer 2003; P.A. Stein, A.S. Rueb, *Compendium burgerlijk procesrecht*, 14e druk, Deventer: Kluwer 2003; H.L.G. Wieten, *Procederen in eerste aanleg*, 2e druk, Deventer: Kluwer 2004, en idem, *Bewijs*, 2e druk, Deventer: Kluwer 2004.

11. W.D.H. Asser, H.A. Groen, J.B.M. Vranken, m.m.v. I.N. Tzankova, *Een nieuwe balans*, Bju, Den Haag 2003.

12. Interimrapport, a.w., p. 263-269.

13. Interimrapport, a.w., p. 77 e.v. Deze uitgangspunten werken door in hoger beroep (zie bijv. p. 268): er worden minder mogelijkheden geboden om mistappen te herstellen. De hierna nog te bespreken weerstand, richtte zich mede daarop, zie bijv. Sniijders, NJB 2003, p. 1705-1706. Positiever is Chorus,

TCR 2003, p. 106-107.

14. Interimrapport, a.w., p. 79.

15. Ik noem alvast Knigge, *RM Themis* 2004, p. 165 e.v.; Bruinsma, NJB 2003, p. 2292 e.v.; Van Daal, NJB 2003, p. 2201, en P. Ingelse (red.), *Commentaren op fundamentele herbezinning*, PrinsengrachtReeks 2004-1, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2004.

16. Zie Wieten en Röell, TCR 2004, p. 1, resp. p. 39-40.

De oproep verscheen in TCR 2003, p. 70.

17. Zie het verslag van Harreman/Tuil, en de bijdragen van Hammerstein en Duk in TCR 2003, p. 49 e.v., en Chorus in TCR 2003, p. 104 e.v.

18. Hammerstein, TCR 2003, p. 60, resp. Duk, TCR 2003, p. 63 en p. 65.

19. Zie NJB 2003, p. 1695-1717.

20. Sniijders, NJB 2003, p. 1697 en p. 1700.

21. Zie Von Schmidt auf Altenstadt, NJB 2003, p. 1712, en Hammerstein, NJB 2003, p. 1713 en genuanceerder: TCR 2003, p. 60. Zie ook nog de hierna te bespreken adviezen aan de regering, alsmede het 'Advies inzake Asser/Vranken/Groen: een nieuwe balans' van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, *Trema* 2004, p. 89 e.v., op p. 93.

22. Zie daarover A.M.L. Jansen, *Constitutionalisering van het bestuursprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2004, p. 19-20, en Lawson/Teublen, in: E.M. Hoogervorst (e.a.) (red.), *Termijnen*, Deventer: Kluwer 2004, p. 157-158 en p. 175-176.

gres georganiseerd als reactie op het rapport, waarbij de bundel *De Toekomst van het Nederlands burgerlijk procesrecht* gepresenteerd werd.²³ Daarin zijn 17 kritische bijdragen over het rapport opgenomen. Gezien de mij toebemeten ruimte, ga ik hier enkel in op het in de bundel opgenomen advies van de Adviescommissie burgerlijk procesrecht van de Nederlandse Orde van Advocaten.

De tendens die uit dat advies te halen valt, is dat niet verder gegaan zou moeten worden op de door het Interimrapport ingeslagen weg: algemene uitgangspunten zouden ontbreken (het normatieve kader 'blijft in de lucht hangen'), de gebruikte beelden zouden discutabel en ideologisch gekleurd zijn, dan wel te rooskleurig, en men zou vergeten zijn rekening te houden met wat eigenlijk met de huidige beschikbare middelen te bereiken valt. De strekking van dat laatste punt is dat zonder extra middelen geen van de gevonden gebreken zal kunnen worden gerepareerd. Tot slot constateert men dat wij het in Nederland, op wereldschaal bekeken (in vergelijking met 104 andere landen), nog helemaal niet zo slecht doen.²⁴

De ministeriële Adviescommissie voor het burgerlijk procesrecht adviseerde de Minister van Justitie op 29 december 2003 in vergelijkbare zin.²⁵ Die commissie is 'in het algemeen tot – wezenlijk – andere uitkomsten gekomen' zodat 'het geen aanbeveling verdient om de lijnen die in het IR (Interimrapport, *JG*) worden uiteengezet, thans verder te ontwikkelen.' De reden voor deze toch harde woorden, past bij de tendens die opeens naar voren leek te komen, namelijk dat het toch eigenlijk allemaal wel mee viel met de manco's van ons procesrecht, dat het allemaal niet zo erg was en dat de wijzigingen van januari 2002 eerst maar eens een kans zouden moeten krijgen. De Adviescommissie is daar uitgesproken in: haar uitgangspunt is dat het civiele procesrecht geen werkelijk fundamentele gebreken vertoont. De grondslagen en het functioneren van het procesrecht beoordeelt zij als positief.²⁶

Een van de overige adviezen aan de regering, dat van de President van en de Procureur-Generaal bij de Hoge Raad (Haak en Hartkamp),²⁷ ademt een identieke sfeer: de opdracht lijkt te vroeg te zijn gekomen, de gevolgen van de wetwijzigingen van januari 2002 zijn bijvoorbeeld voor de doorlooptijden bepaald positief, zo is hun indruk. Omdat zodoende de omvang en urgentie van het probleem vermindert, vermindert ook de behoefte aan een herbezinning.²⁸ Om eerlijk te zijn, was ik nogal verbaasd toen ik deze reacties de eerste keer las. Inmiddels (bijna) één jaar

verder begrijp ik ze eigenlijk nog steeds niet helemaal. Jaren lang heerste de breed gedragen oproep aan een ieder die het maar wilde horen dat het proces te ingewikkeld is, dat het te lang duurt, en teveel kost, terwijl die oproep gekoppeld werd aan het gegeven dat altijd enkel partiële wijzigingen werden doorgevoerd in Rv. Dan komt er vervolgens een Commissie die haar nek uitsteekt en een fundamenteel andere aanpak bepleit, is het wéér niet goed. Sterker nog, dan vindt men opeens dat er eigenlijk helemaal niet zoveel mis was en dat die hele exercitie dus bij voorbaat onnodig was.

Mijns inziens is dat echter een onjuiste gevolgtrekking,²⁹ in elk geval indien een en ander bezien wordt vanuit de duur van de procedure.³⁰ De doorlooptijden blijken namelijk helemaal niet zo florissant te zijn. Een handelszaak met verweer bij de rechtbank duurde in 2003 gemiddeld 389 kalenderdagen, dat was 66 dagen langer dan in 2002 (323 dagen). In hoger beroep duurt zo'n zaak dan nog eens 521 dagen (tegenover 422 in 2002).³¹ Weinig fraaie cijfers, die de brede en ruime ervaring van de Adviescommissie en de indruk van de President en P-G niet meteen staven,³² doch veeleer de noodzaak van een veelomvattende herbezinning onderstrepen. Het feit dat de rechtspraak in Nederland volgens de Wereldbank goed presteert in vergelijking met de situatie in meer dan 100 andere (ook niet-westerse) landen, zegt mij in dat verband weinig. Er blijft genoeg fundamenteel te verbeteren.³³

2.3 Maar ook veel bijval

De conclusie dat het Interimrapport stevige oppositie heeft gekregen, zeker op het vlak van de verhouding tussen rechter en partijen, is evident. Steunbetuigingen,³⁴ ook met betrekking tot het punt van de (mate van) partij-autonomie,³⁵ alsmede pogingen om een eigen bijdrage te leveren aan het vernieuwings- en herbezinningsproces, bijvoorbeeld door aanvullingen aan te reiken, bevatten de hiervoor al genoemde en andere adviezen natuurlijk ook. Een voorbeeld is de suggestie om hoger beroep in verband met een proceskostenveroordeling enkel toe te staan indien het bedrag een bepaalde appèlgrens te boven gaat.³⁶ Op hoofdlijnen is men echter, als gezegd, over het algemeen zeer kritisch.³⁷ Opmerkelijk is echter dat de gedachte van de Commissie om een 'Commissie burgerlijk procesrecht' in te stellen als één van haar ideeën om de implementatie van wetgeving op het gebied van het procesrecht te begeleiden,³⁸ inmiddels navolging lijkt te krij-

23. Zie M.L. Hendrikse & A.W. Jongbloed, *De Toekomst van het Nederlands burgerlijk procesrecht*, Deventer: Kluwer 2004.

24. Zie Adviescommissie burgerlijk procesrecht Nederlandse Orde van Advocaten, *De fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht bezien vanuit de advocatuur*, in: Hendrikse & Jongbloed, a.w., p. 71 e.v., met name p. 71-73.

25. Het advies is gepubliceerd in *TCR* 2004, p. 2-9.

26. *TCR* 2004, p. 2 en p. 3.

27. Er verschenen nog meer adviezen, maar daar kan ik hier niet nader op in gaan.

28. Zie *Advies van de President van en de Procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden van 27 februari 2004*, § 1, en de aankondiging daarvan in *NJB* 2004, p. 661-663. In gelijke zin Snijders, *NJB* 2003, p. 1707, en het Advies NVvR, *Trema* 2004, p. 89 en 98.

29. Zo meldt de *Volkskrant* op 7 september 2004 op p. 2 bijvoorbeeld: 'Nederlandse rechters zijn duur en traag'.

30. Waarbij als positieve noot gemeld kan worden dat in zeer veel gevallen na één schriftelijke ronde een comparitie gelast wordt en dat de effectiviteit van die comparities behoorlijk is (veel schikkingen), zie Verschoof, *Trema* 2004, p. 339 e.v.

31. *Jaarverslag van de rechtspraak 2003* en het *Jaarverslag van de rechtspraak 2002* van de Raad voor de Rechtspraak. In 2004 zal het niet beter worden (zie *NJB* 2004, p. 919).

32. Haak en Hartkamp geven overigens zelf ook aan dat uitspraken vaak nog te lang op zich laten wachten (vgl. ook Duk, *TCR* 2003, p. 64). Dat zou de tol zijn van een (te?) strakke budgettering. Zie daarover ook Brenninkmeijer, *AA* 2004, p. 165 e.v. Voor 2004 werden overigens extra middelen toegekend aan de rechtspraak, zie *NJB* 2003, p. 1791.

33. Zie over het rapport van de Wereldbank ook Barendrecht, *NJB* 2003, p. 609, en over (de problemen bij) het vergelijken van diverse systemen van procesrecht J. Blank (e.a.), *Bench Marking in an International Perspective*, Rotterdam: Ecorys-Nei 2004.

34. Zo waren Hovens, *Adv.bl.* 2003, p. 552 e.v.; Schoor-

dijk, *NJB* 2004, p. 162 e.v., en Storme, *Trema* 2004, p. 149 e.v. (en in een interview door Coenraad/Van Rhee, in: T. Veen (e.a.) (red.), *Prominenten kijken om*, Hilversum: Verloren: 2004, op p. 158), behoorlijk positief over het rapport.

35. Zie het Advies van de Raad voor de Rechtspraak, te vinden via www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties, waarin voorgesteld wordt de regiefunctie van de rechter te versterken (waarover meer bij Verschoof, *Trema* 2004, p. 339 e.v.).

36. Zie Advies RvdR, a.w., sub 8, alsmede de bijlage bij het Advies NVvR, *Trema* 2004, p. 99.

37. Naast de in § 2.2 genoemde adviezen, noem ik nog het al gememoreerde Advies RvdR, a.w., dat afwisselend positief (mediation) en negatief (differentiatie van procedurevormen).

38. Zie Interimrapport, a.w., p. 255 e.v., met name p. 260, en Vranken, in: J.B.M. Vranken, I. Giesen (red.), *Codificatie en dynamiek*, Den Haag: Bju 2004, p. 51-64.

gen.³⁹ Opmerkelijk, omdat steun voor gedachten in deze richting oorspronkelijk geheel leek te ontbreken.⁴⁰

Daarnaast verscheen in oktober 2004 de publicatie *Balanceren en vernieuwen*.⁴¹ Het behelst een poging om de Commissie, gegeven haar klacht dat weinig empirische gegevens beschikbaar waren, meer sociaal-wetenschappelijke kennis te verschaffen voor haar vervoltraject. Over vijf geselecteerde thema's (onder ander coöperatief gedrag van partijen en case management) wordt in een 'staalkaart' bijeengebracht wat zoal aan sociaal-wetenschappelijke kennis voorhanden is. Een voorbeeld betreft de gedachte om de rechter sanctiemogelijkheden te geven om een goed verloop van het proces te bevorderen. Uit Amerikaans onderzoek is echter gebleken dat rechters zulke sancties niet (consequent) toepassen. Dat betekent dus dat meer nodig zal zijn dan enkel sancties.⁴²

2.4 Hoe nu verder? De vooruitlopende wetgever en de brief...

Een deel van het Interimrapport, te weten de afwikkeling van massaschade uit hoofdstuk 9, wordt inmiddels al 'ingehaald' door de wetgever. De aan-

het nader uitwerken van de ideeën in concrete voorstellen, en dat men dat zal doen langs de lijnen zoals uiteengezet in het Interimrapport. Men zal daarbij de rechtspraak en rechtswetenschap blijven consulteren, ook de adviesorganen die zeer kritisch zijn gebleken, in de hoop te kunnen komen tot een constructieve dialoog. Dat lijkt mij een juiste insteek ten aanzien van een terecht gekozen vervoltraject. Tot welke inhoudelijke resultaten men dan uiteindelijk via en door die dialoog zal komen, is natuurlijk nog niet duidelijk, maar ik ben nu al razend nieuwsgierig.

3 Het overige beleid en de toegang tot het recht

3.1 Rapporten en uitgangspunten

De niet aan het Interimrapport gerelateerde ontwikkelingen van de laatste jaren betreffen met name beleidsinitiatieven die via diverse andere rapporten en verwante studies⁴⁵ tot ons gekomen zijn. Ze zijn hier gegroepeerd onder de noemer 'toegang tot het recht'. De meest opmerkelijke ontwikkelingen zijn namelijk allemaal tot het beginsel van toegang tot de rechter, geïncorporeerd in art. 6 EVRM,⁴⁶ te herleiden.⁴⁷ Het al genoemde wetsvoorstel Collectieve afwikkeling van massaschade is slechts één voorbeeld.

3.2 Toegang tot het recht: eigen verantwoordelijkheid

De toegang tot het recht als zodanig stond centraal in de *Geschilbeslechtingdelta 2003* van Van Velthoven en Ter Voert.⁴⁸ Daarover verscheen een 'special' in dit blad, met bijdragen van Huls en Janssens en Van der Heem, alsmede reacties van Barendrecht, Brenninkmeijer, Bruinsma, Giessen, Hartlief en Van Laar en Van Wetten.⁴⁹ De belangrijkste bevindingen uit dat rapport zijn, wat mij betreft, dat wij in Nederland per jaar en per persoon veel problemen tegenkomen, maar dat wij de meeste daarvan zelf oplossen, terwijl het volgen van een officiële procedure uiteindelijk minder goed werkt dan het 'zelf tot overeenstemming komen'. Indien men zelf het probleem oplost, bereikt men vaker de gestelde doelen, worden de afspraken vaker nageleefd, zijn de kosten lager, zijn er minder stress-, slaap- en gezondheidsklachten en is het probleem vaker definitief uit de wereld.⁵⁰ Ik merk daarbij echter wel op dat mediation nog niet veel gebruikt wordt, en dat juist de kwetsbare groepen in de samenleving minder goed presteren bij het zelf oplossen van geschillen.⁵¹

Ook het Tilburgse deelrapport *Toegang tot het recht: de lasten van een uitweg*, in opdracht van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (RMO), handelt over de toegang tot het recht, maar dan vanuit de economie (marktfalen) en de onderhandelingsstheorie.⁵² Vanuit de vraag wanneer er behoefte is aan toegang tot het recht en de knelpunten die bij die toegang spelen, worden een aantal relaties nader onderzocht (onder andere gezins- en familierelaties; huur; werk). Geconcludeerd wordt dat toegang tot het recht te onderscheiden is in toegang tot informatie, tot goede

staande Wet collectieve afwikkeling massaschade regelt namelijk de algemeen verbindendverklaring door de rechter van de afspraken tussen schadeveroorzaker(s) en slachtoffers inzake de toe te kennen financiële vergoedingen.⁴³

Voor wat betreft haar eigen vervolgstappen, heeft de Commissie inmiddels een voortgangsverslag inzake de tweede fase aan de minister verzonden.⁴⁴ Na een schets van het verloop van de tweede fase, volgen daarin enige inhoudelijke opmerkingen over de discussie tot dan toe. Wat bijvoorbeeld opvalt, is dat ook de Commissie graag de evaluaties van de procesrechtzetting van januari 2002 wil incorporeren in haar eindrapport, dat men nogal wat verschillen in reacties, eigen invullingen en misverstanden signaleert, dat men vindt dat hoofdstuk 12 (inzake de wijze van hercodificeren) te weinig aandacht heeft gehad, dat advocatuur en rechterlijke macht gebrekkig communiceren, en dat de fundamenteel afwijzende reacties ten opzichte van bepaalde gedachten (bijvoorbeeld die inzake van het 'losser' benaderen van de partij-autonomie) niet stroken met hoe de 'tegenstanders' er zelf in de praktijk mee om gaan.

Vooruitlopend op de derde fase van de herbezinning, merkt de Commissie op dat er draagvlak bestaat voor

nieuwen, Raad voor de Rechtspraak: Den Haag

2004. Vgl. ook al Bruinsma, *NJB* 2003, p. 2292 e.v.

42. Barendrecht/Klijn, *a.w.*, p. 59-60.

43. Zie *Kamerstukken* 29 414; het wetsvoorstel ligt bij de Eerste Kamer. Uit de literatuur noem ik slechts Frenk, *TPR* 2003, p. 1418 e.v.; Interimrapport, *a.w.*, p. 182; Van Boom, *WPNR* 6578 (2004), p. 384 e.v.; Falkena/Haak, *AV&S* 2004, p. 198.

44. Zie voor het navolgende de brief van 9 juli 2004 aan de Minister van Justitie (in mijn bezit, *IG*).

45. Zie bijv. ook nog F. Leeuw (e.a.), *Kennis voor Ketens*,

Den Haag: WODC 2004.

46. Zie EHRM 21 februari 1975, *NJ* 1975, 462 (Golder).

47. De rechtspraak inzake art. 6 EVRM is besproken door Heemskerk (e.a.), *Adv.bl.* 2004, p. 161 e.v.

48. Zie B.C.J. van Velthoven, M.J. ter Voert, m.m.v. M. van Gammereen-Zoetewij, *Geschilbeslechtingdelta 2003*, Den Haag: WODC/Bju 2004.

49. Zie *NJB* 2005, p. 1 e.v.

50. *Geschilbeslechtingdelta*, *a.w.*, p. 187 en p. 190-191.

51. Giessen, *NJB* 2005, p. 14 en § 3.4 hierna.

39. Zie het rapport *Verbeteren voorstellen civiel* van de Commissie verbetervoorstellen civiel, § 17.1, te vinden via

<http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties/>; het Advies RvdR, *a.w.*, sub 9, en *Kamerstukken II* 2003/2004, 29 528, nr 1, p. 4.

40. Bijv. Hammerstein, *TCR* 2003, p. 61; Snijders, *NJB* 2003, p. 1707, en het Advies NVvR, *Trema* 2004, p. 96-97 en p. 98.

41. J.M. Barendrecht, A. Klijn (red.), *Balanceren en ver-*

Het zal de Minister van Justitie als muziek in de oren klinken dat hier de zelfstandige burger aangeroepen wordt om zelf het voortouw te nemen, maar het is dan wel te hopen dat de minister ook de randvoorwaarden voor het kunnen functioneren als zelfstandig burger ter harte neemt.

begeleiding en hulp, tot een goede onderhandelingsomgeving en tot een neutrale, bindende interventie. Uit de algemene conclusies noem ik de aanbeveling inzake het beleid van de overheid om de toegang niet al te makkelijk te maken (ingegeven door de kosten van rechtspraak en rechtsbijstand). Te dien aanzien stellen de auteurs een alternatieve benadering: procedures worden vereenvoudigd, de gebruikers betalen daarvoor vervolgens de werkelijke kosten, terwijl tegelijk de zelfredzaamheid van de burger wordt versterkt door de onderhandelingsomgeving structureel te verbeteren. Daarop volgt dan nog de waarschuwing dat alternatieve geschiloplossing niet vanzelf zal ontstaan als de toegang tot de overheidsrechtspraak moeilijker wordt.

Het zal de Minister van Justitie als muziek in de oren klinken dat hier de zelfstandige burger aangeroepen wordt om zelf het voortouw te nemen, maar het is dan wel te hopen dat de minister ook de randvoorwaarden voor het kunnen functioneren als zelfstandig burger ter harte neemt. Immers, niet elke burger is vanuit zichzelf even weerbaar als het gaat om het zelf oplossen van problemen en, algemener, het maken van rationele keuzes. Dát is overigens ook de kernconstatering van de RMO zélf in zijn overkoepelende advies aan de regering. De RMO stelt vervolgens voor – kort gezegd – om het probleemoplossend vermogen van de samenleving te versterken (kennisvergroting), het rechtssysteem klantgericht te maken (meer ADR) en te werken aan een vertrouwenwekkend rechtsklimaat (lastenvermindering).⁵³

3.3 Toegang tot het recht en rechtshulp

Toegang tot het recht is lastig te verwezenlijken voor leken, zodat de toegang tot rechtshulp eigenlijk vrijwel even belangrijk is als het onderliggende beginsel van toegang tot de rechter. Rechtshulp is echter kostbaar, niet alleen als het uiteindelijk op procederen uitdraait,⁵⁴ zodat de mogelijkheid om werkelijk rechtsbijstand (financiering daarvoor) te krijgen, eveneens van groot belang is.⁵⁵ Kort na aanvang van de gefaseerde introductie van het 'Juridisch loket' voor de eerstelijns publieke rechtshulp, en voordat de discussie daarover verstomd is,⁵⁶ wordt het stelsel

inzake de gesubsidieerde rechtshulp opnieuw gedeeltelijk herzien: het basisuurtarief gaat (nogmaals) licht omhoog, de aanvraagprocedure zal eenvoudiger en sneller worden en er zal verder gewerkt worden aan het integraal systeem van kwaliteitszorg.⁵⁷ In de tussentijd wordt de Wet op de rechtsbijstand ook al aangepast aan de Europese eisen in die zin dat verlening van rechtsbijstand ook geregeld wordt voor grensoverschrijdende geschillen.⁵⁸

3.4 Toegang tot het recht en ADR/mediation

ADR, en vooral mediation, blijft haar opmars voortzetten. Althans, de minister blijft er op inzetten, ter bestendiging van staand beleid.⁵⁹ Dat is wat mij betreft overigens terecht, zelfs als het mede erom zou gaan het beroep op de rechter terug te dringen.⁶⁰ De bekendheid van mediation is groeiende, maar het gebruik ervan is nog lang niet ingeburgerd. Uit het eerder gememoreerde rapport inzake de *Geschilbeslechtingdelta* blijkt dat slechts een klein percentage (3,9%) van de ondervraagden een vorm van mediation gebruikte om een probleem op te lossen.⁶¹ Wat in elk geval wel meer verschijnt op dit terrein, is beleid en regelgeving. Voor wat betreft het beleid, noem ik in eerste instantie de brief van de Minister van Justitie van 20 juni 2003 waarin de diverse initiatieven die toen speelden, op een rij gezet worden. Aldaar wordt dan bijvoorbeeld (alvast) geconcludeerd dat invoering van een systeem van doorverwijzing naar mediation door de rechter, op vrijwillige basis, in de rede ligt.⁶²

Een volgende stap was de notitie 'Mediation en het rechtsbestel' van 19 april 2004,⁶³ een notitie die mede gebaseerd is op het WODC-rapport *Ruimte voor mediation*. Kern van dat rapport was dat mediation een positief effect heeft op partijen en dat het bijdraagt aan het voorkomen van escalatie van een conflict. Betrokkenen komen in ruim 60% van de gevallen tot een oplossing, zijn tevreden en zouden er in de toekomst weer voor kiezen, ook als men er nu niet uitgekomen is. Harde criteria over wanneer doorverwijzen naar mediation zinvol zou zijn, zijn echter niet te geven.⁶⁴

52. Zie J.M. Barendrecht, Y.P. Kamminga, *Toegang tot het recht: de lasten van een uitweg*, Tilburg 2004. Het rapport vormt Bijlage 3 (p. 81 e.v.) van het RMO-advies *Toegang tot recht*, Den Haag 2004 (www.adviesorgaan-rmo.nl). In die richting ook al Barendrecht, *NJB* 2003, p. 1848 e.v.

53. RMO-advies, a.w., p. 25-28 en p. 34 e.v.

54. Bij wet van 4 december 2003, *Stb.* 2003, 500 en 2004, 7, werden per 1 februari 2004 de griffierechten verhoogd; per 1 februari 2005 volgt een indexering, zie *Stb.* 2005, 16. De eigen bijdrage voor rechtshulp steeg ook, zie *Stb.* 2004, 14 en *NJB* 2004, p. 315.

55. Zie EHRM 9 oktober 1979, *Nj* 1980, 376 (Airey/Ierland) en (inzake het nieuwe stelsel van rechtsbijstand) Ohm/Schilperoor, *NJB* 2003, p. 966 e.v.

56. Zie over de (voortgang van de) stelselherziening

o.a. *Kamerstukken II* 2002/03, 28 600 VI, nr 140 en 142; *Kamerstukken II* 2003/04, 29 200 VI, nr 6; *Kamerstukken II* 2004/05, 29 800 VI, nr 2 (p. 47-48) en nr 71; M.S. Houwerzijl (red.), *De toekomst van de gefinancierde rechtshulp*, Den Haag: Bju 2003, en de discussie tussen Huls en Bravenboer in *AA* 2004, p. 823 e.v. en *AA* 2004, p. 858 e.v., alsmede Huls, *NJB* 2005, m.n. p. 8.

57. Zie *Kamerstukken II* 2004/05, 29 800 VI, nr 2, p. 48, en nr 71.

58. Zie wetsvoorstel 29 712, naar aanleiding van Richtlijn 2003/8/EG van 27 januari 2003.

59. Het bevorderen van mediation en ADR wordt o.a. gepropageerd in *Kamerstukken II* 2002/03, 22 112, nr 253, p. 2; *Kamerstukken II* 20 0304, 29 279, nr 10, p. 3; *Kamerstukken II* 2003/04, 29 528, nr 1, en *Kamerstukken II* 2004/05, 29 800 VI, nr 2, p. 51 (de Justitiebegroting). Zie verder nog over diverse ADR-

vormen Koopmans, *NJB* 2003, p. 1070 e.v., en Lodder, *NJB* 2004, p. 832 e.v. Ook het arbitragerecht wordt op termijn herzien, zie Van den Nieuwendijk, *JbPr* 2004, p. 3 e.v.

60. Zie *Kamerstukken II* 2002/03, 26 352, nr 66, p. 2, al wordt ook daar al aangegeven dat mediation niet uitsluitend als instrument ter vermindering van het beroep op de rechter gezien moet worden. Vgl. ook *Kamerstukken II* 2003/04, 29 528, nr 1, p. 4. Zie over (de versmalling van) het domein van de rechter ook N.J.H. Huls, M.A. Loth (red.), *Het domein van de rechter*, Deventer: Kluwer 2004.

61. A.w., p. 118-119.

62. *Kamerstukken II* 2002/03, 26 352, nr 66, p. 4.

63. *Kamerstukken II* 2003/04, 29 528, nr 1.

64. Zie L. Combrink-Kuiters (e.a.), *Ruimte voor mediation*, Den Haag: WODC/Bju 2003, en *Kamerstukken II* 2003/04, 29 528, nr 1, p. 7.

De belangrijkste maatregel uit de genoemde notitie is dat er positieve prikkels gegeven zullen worden. De onbekendheid met mediation is op dit moment nog zodanig dat het opwerpen van drempels, te weten: sanctionering bij het niet volgen van mediation, nog niet opportuun is, mede omdat mediation gebaseerd is op vrijwilligheid.⁶⁵ De positieve prikkels komen dan hierop neer dat een stelsel van adequate informatievoorziening opgezet wordt, dat het Juridisch Loket doorverwijzing naar mediation gaat verzorgen, dat de doorverwijzing vanuit de rechterlijke macht zal worden gestimuleerd,⁶⁶ en dat er financiële prikkels komen (stimuleringsbijdrage van € 200 voor elke mediation; introductie van de mediationtoevoeging). Uiteraard is daarnaast nodig dat de kwaliteit van de mediators gewaarborgd blijft.⁶⁷

Deze genoemde maatregelen kunnen in principe op korte termijn uitgevoerd worden, zonder dat er een omvangrijke wetgevingsoperatie nodig zal zijn.⁶⁸ Dat was te verwachten, want de minister is geen voorstander van verdere (Europese) wetgeving inzake mediation, omdat mediation juist goed gedijt in een omgeving zonder processuele formaliteiten en juridisering.⁶⁹

Het moet dan ook teleurstellend zijn geweest dat inmiddels een voorstel voor een Europese richtlijn verschenen is welke beoogt een aantal aspecten van mediation te regelen.⁷⁰ De richtlijn ziet vooral op het verzekeren van een goede relatie tussen mediation en procedures bij de overheidsrechter, en op het verschaffen van de juiste middelen om het gebruik van mediation te promoten, zonder tot een verplichting tot mediation te willen komen. Het hoofddoel van de richtlijn is het verbeteren van 'access to justice', waarbij 'justice' dan staat voor een adequaat 'dispute resolution process' en niet slechts voor toegang tot het rechterlijke apparaat.⁷¹ Het vuurwerk zit in art. 6. Daarin is bepaald dat de mediator geen getuigenverklaring zal afleggen ten aanzien van hetgeen rondom en tijdens de mediation besproken en ingebracht is, (tenzij – grofweg – de openbare orde anders verlangt of de partijen toestemming ertoe geven), een kwestie die de Nederlandse minister juist niet wettelijk wilde regelen.⁷²

De zo aangesproken verhouding tussen mediation en de toegang tot het recht, heeft overigens ook in Nederland vragen opgeroepen.⁷³ De minister heeft aangegeven dat de burger uiteraard voor overheidsrechtspraak kan blijven kiezen, maar dat hij hoopt dat dit een bewuste keuze wordt, waarbij mediation óók is overwogen. Een verplichting van overheidswege om eerst een mediation-traject te doorlopen, zal er echter niet komen, en dat verandert niet met deze richtlijn;⁷⁴ mediation mag niet als (absolute)

voorwaarde voor toegang tot het recht ingezet worden (vgl. art. 6 EVRM en art. 17 Gw).⁷⁵ Los daarvan kan tegenwoordig overigens ook nog de vraag gesteld worden in hoeverre er sprake zal zijn van een daadwerkelijke 'bewuste keuze' voor mediation indien die 'keuze' bij voorbaat contractueel tussen de (private) partijen vastgelegd werd.

3.5 Overige beginselen van procesrecht

Al die aandacht voor het beginsel van de toegang tot het recht betekent niet dat de rechtbanken de laatste jaren overspoeld zijn met zaken (de ontwikkeling van 'de' claimcultuur in het aansprakelijkheidsrecht viel mee),⁷⁶ al is er wel een stijging in het zaakaanbod waarneembaar.⁷⁷ Een en ander wil overigens ook niet zeggen dat de overige beginselen van procesrecht niet in de belangstelling stonden.⁷⁸

Zo weet de (on)partijdigheid van de rechter altijd wel de gemoederen in beweging te krijgen, ook weer de afgelopen jaren, niet alleen via het al genoemde rapport inzake de *Geschildbeslechtsingsdelta* waarin ook gevraagd werd naar het vertrouwen in de rechterlijke macht (dat was redelijk hoog),⁷⁹ maar ook via de Leidraad onpartijdigheid van de rechter.⁸⁰ Bij dat alles kwam nog de dissertatie van Kuijjer,⁸¹ de WODC-lezing 2004 van Barendrecht,⁸² en het wetsvoorstel waarmee de regels inzake nevenbetrekkingen van rechters aangescherpt worden.⁸³ In de nasleep van de Kleyn-zaak wordt de positie van de Raad van State (hernieuwd) gewaarborgd door een 'Afdeling wetgeving' in te stellen en door in de wet op te nemen dat een Staatsraad niet zowel adviseert als recht spreekt in dezelfde zaak.⁸⁴

Het beginsel van rechtspraak binnen een redelijke termijn kwam vooral in het nieuws doordat bleek dat de doorlooptijden over 2003, ik memoreerde het al, niet korter, maar langer geworden zijn, een ontwikkeling die zich schijnt te hebben doorgezet in 2004.⁸⁵ Omdat bovendien vooralsnog een effectief rechtsmiddel ontbreekt in het civiele procesrecht, is dat een ontwikkeling die 'Art. 6 EVRM-zorgen' baart.⁸⁶

3.6 En dan nog de herziening van de rechterlijke organisatie...

Belangrijk voor de bestuursrechtelijke kant van de rechtspleging is de aangekondigde afronding van de derde fase van de herziening van de rechterlijke organisatie. De minister heeft aangegeven dat de eigen aard van de bestuursrechtspraak zich verzet tegen verdergaande integratie in de 'gewone' rechterlijke macht en dat de kwaliteit van de rechtspraak gediend is met meerdere gespecialiseerde collegies die in hoogste aanleg recht spreken. Dat betekent dat on-

65. Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 1, p. 8.

66. Zie ook Pel/Spliet, *NJB* 2003, p. 1897 e.v.

67. Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 1, p. 8-14, en nr 2, p. 13-19.

68. Vgl. de samenvatting in Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 1, p. 16-17.

69. Vgl. Kamerstukken II 2002/03, 22 112, nr 253, p. 2 waarin een 'terughoudende benadering' ten aanzien van 'gemeenschappelijke regelgeving' bepleit wordt, en Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 1, p. 14, en nr 2, p. 10.

70. Voorstel van de Europese Commissie voor een richtlijn van 22 oktober 2004, COM (2004) 718 Final; 2004/0251 (COD).

71. Zie art. 1 en § 1.1.1 van het 'Explanatory Memorandum' bij het voorstel.

72. Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 1, p. 14.

73. Zie bijvoorbeeld Kamerstukken II 2002/2003,

22 112, nr 253, p. 5, en Kamerstukken II 2003/2004, 29 528, nr 2, p. 4 en p. 10.

74. Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 1, p. 5-6 en p. 8, en art. 3 lid 2 en § 1.1.1 van het Memorandum van de ontwerprichtlijn.

75. Kamerstukken II 2003/04, 29 528, nr 2, p. 11.

76. Zie R.J.J. Eshuis, *Claims bij de rechtbank*, Den Haag: WODC/Bju 2003 (het aantal zaken daalde licht; de toegewezen bedragen stegen licht).

77. Zie de cijfers genoemd in *NJB* 2004, p. 1105.

78. Het beginsel van hoor en wederhoor speelde een belangrijke rol in HR 23 april 2004, *NJ* 2004, 350 (B./H.) in verband met een verzoek tot aanhouding van de zaak.

79. A.w., p. 172 e.v. en p. 188. Zie over het vertrouwen in onze rechtsstaat ook nog het *NJB*-themanummer (*NJB* 2003, p. 549 e.v.); Hertogh, *NJB* 2004, p. 1164, en Van der Meer, *Rechtstreeks* 2004/1, p. 9 e.v.

80. Zie www.rechtspraak.nl onder < reglementen >.

81. Kuijjer, a.w., m.n. p. 383 e.v. Vgl. ook nog De Waard, *NJB* 2003, p. 2203-2204, en de discussie in *RdW* 2003, p. 39 e.v., tussen Giesen en Kerkmeester.

82. Zie J.M. Barendrecht, 'Hoeveel licht kan de rechtsstaat hebben?', in: *Kennis voor Ketens*, Den Haag: WODC/Ministerie van Justitie 2004, p. 27-35.

83. Kamerstukken II 2004/05, 29 937, nr 1-3.

84. Zie EHRM 6 mei 2003, *AB* 2003, 211; Lawson, resp. Brenninkmeijer in *NJB* 2003, p. 1114 e.v., resp. p. 1119 e.v., en Kamerstukken II 2003/04, 25 425, nr 7, p. 2 en p. 15.

85. Zie § 2.2 hiervoor, en verder Lawson/Teuben, a.w., p. 153 e.v., en C.H. van Rhee (ed.), *The Law's Delay*, Antwerpen: Intersentia 2004, met o.a. bijdragen van Van Rhee (p. 1 e.v.) en Jongbloed (p. 141-170). Wellicht is via de inzet van ICT nog een verbetering mogelijk, zie Reiling, *NJB* 2003, p. 2286 e.v.

86. Lawson/Teuben, a.w., p. 183 e.v. en p. 189.

voldoende grond bestaat voor (weer) een ingrijpende reorganisatie. Als het aan de regering ligt, zal de rechtseenheid op het terrein van de bestuursrecht-spraak bewaakt worden door een gemeenschappelijke rechtseenheidskamer (van de ABRvS, de CRvB en het CBB).⁸⁷ Of zo de herziening van de rechterlijke organisatie werkelijk snel afgerond kan worden, blijft echter onduidelijk want in de Tweede Kamer lijkt er redelijk veel verzet te zijn.⁸⁸

4 Afronding

4.1 Terugkijkend...

Het was een periode van bezinning op ons systeem van rechtspleging, een periode die overigens nog niet ten einde is, want daarvoor dient op zijn minst het eindrapport van de Commissie Fundamentele herbezinning Nederlands burgerlijk procesrecht afgewacht te worden. Het zou jammer zijn als wij het civiele procesrecht te vroeg genezen zouden verklaren.

Ondertussen staat de meer dagelijkse gang van zaken in de rechtspleging natuurlijk ook niet stil. De dynamiek van onze rechtspleging blijkt uit diverse ontwikkelingen, zoals de ontwikkelingen in het echtscheidingsprocesrecht,⁸⁹ de introductie van de 'amicus curiae',⁹⁰ het cassatietableau voor advocaten die als cassatie-advocaat willen opereren,⁹¹ de in gang gezette afschaffing van het verplicht procuraat,⁹² en de verdere voortgang (of terugtrek) op de martelaars-gang die 'omkeringsregel' heet.⁹³ Daarmee hebben wij het dan nog niet eens gehad over de ontwikkelin-

Het zou jammer zijn als wij het civiele procesrecht te vroeg genezen zouden verklaren.

gen op Europees vlak,⁹⁴ waaronder de staatsaansprakelijkheid voor fouten van nationale hoogste rechters.⁹⁵

4.2 ... en een blik op de toekomst

Kijken wij tot slot alvast kort vooruit, dan zal het de komende jaren, althans als het aan de *Agenda van de Rechtspraak* van de Raad voor de Rechtspraak ligt,⁹⁶ met name gaan om het waarborgen van de onafhankelijkheid, onpartijdigheid en integriteit, zullen er initiatieven komen inzake de differentiëring van zaken (de behandeling afstemmen op specifieke kenmerken van een zaak) waarmee tevens de doorlooptijd genormeerd kan worden, wordt de rechtseenheid (via procesreglementen en richtlijnen⁹⁷) verder bevorderd, worden arrangementen (verder) ontwikkeld om gespecialiseerde rechters op de juiste zaken te krijgen,⁹⁸ en zal getracht worden de transparantie te vergroten. Welbeschouwd staat zodoende tot 2008 de rechtspleging in zijn geheel op de agenda, want er zijn weinig onderwerpen die niet aan één van deze vijf doelen zullen raken. En dat is maar goed ook, want anders zou de centrale doelstelling van het kabinet ten aanzien van de rechtspleging ('een beter presterende rechtspraak') in de knel komen.⁹⁹ Bovendien is de rechtspleging te belangrijk om delen ervan 'on hold' te zetten. ■

87. *Kamerstukken II* 2003/04, 25 425, nr 7, p. 1-2, uitgewerkt op p. 2 e.v.

88. Zie *Kamerstukken II* 2003/04, 25 425, nr 7, p. 2-6. Kritisch: Lennaerts, *NJB* 2004, p. 1118 e.v.

89. Vgl. *Kamerstukken II* 2003/04, 29 676, het concept-voorstel Bevordering voortgezet ouderschap en zorgvuldige scheiding (zie www.justitie.nl), en Coenraad, *FJR* 2004, p. 2 e.v.

90. Zie *NJB* 2004, p. 1728-1729, en Drion, *NJB* 2004, p. 1735.

91. Zie *NJB* 2004, p. 1570-1571.

92. *NJB* 2004, p. 408 en p. 969. Ook overigens zal de positie en organisatievorm van de advocatuur onderzocht gaan worden, zie *Kamerstukken II* 2004/05, 29 279, nr 20.

93. Zie HR 18 april 2003, *NJ* 2004, 306 m.nt. DA (Ace/Fino), HR 19 maart 2004, *NJ* 2004, 307 m.nt. DA (B./I.); HR 9 april 2004, *NJ* 2004, 308 m.nt. DA (D./Achmea); HR 7 mei 2004, *NJ* 2004, 422 m.nt.

DA (Provincie Fryslân/Incor); HR 9 juli 2004, *JOL* 2004, 400 (AZG/X.); HR 24 september 2004, *RvdW* 2004, 110 (Stad Rotterdam/Groene Land); HR 19 november 2004, *JOL* 2004, 608 en HR 17 december 2004, *RvdW* 2005, 4 (Hertel/P. van der L.), zodat de 'omkeringsregel' (weer) alleen bij geschonden verkeers- en veiligheidsnormen schijnt te gelden. Zie verder Asser, a.w. (*Bewijslastverdeling*), nr 185 e.v., en Giesen, *Toezicht en aansprakelijkheid*, Deventer: Kluwer 2005, p. 204 e.v.

94. Ik noem als voorbeeld de Verordening inzake het Europese Betalingsbevel, waarover Freudenthal, *JBPr* 2004, p. 532 e.v. Zie meer algemeen over de doorwerking van 'Europa': Freudenthal, *Adv.bl* 2004, p. 448 e.v. en idem, *TCR* 2004, p. 29 e.v.

95. Zie het Köbler-arrest (HvJ EG 30 september 2003, C-224/01), waarover Krans, *NJB* 2004, p. 571 e.v., en Wattel, *WPNR* 6553 (2003), p. 840 e.v.

96. Zie Raad voor de Rechtspraak (F. van Dijk (e.a.) (red)), *Agenda van de Rechtspraak 2005-2008*, Den

Haag 2004, m.n. p. 21-23. De plannen in de begroting van het Ministerie van Justitie sluiten nauw hierbij aan, zie *Kamerstukken II* 2004/05, 29 800 VI, nr 2, p. 23-24 (en voordien al *Kamerstukken II* 2003/04, 29 279, nr 3, p. 2).

97. In dat kader wijs ik nog op de Rolregeling kantonsectoren (RRK) van 1 juni 2003, *Stcrt.* 2003, 115, en het vernieuwde Landelijke rolreglement civiel van 1 november 2004 (*Stcrt.* 2004, 194). Door dit soort regelingen lijkt men aan te sluiten bij hoofdstuk 12 van het Interimrapport, a.w., inzake het bij de tijd houden van het procesrecht. Zie nader Vranken, a.w., p. 51-64, en over het verwante thema van de rechterlijke samenwerking Teuben, *NJB* 2004, p. 737-738.

98. Zie ook Loth, *Trema* 2004, p. 265 e.v., en de *Tremaspecial* (december 2004) over concentratie van rechtspraak.

99. *Kamerstukken II* 2002/03, 29 279, nr 3, p. 1.